

ШИНЕЛЯ

В департаменті... та краще не називати, в якому саме департаменті. Нічого лютішого немає, як ті департаменти, полки, канцелярії, одно слово, всякі урядові стани. Тепер уже кожна приватна людина вважає в особі своїй ображеним усе людство. Кажуть, зовсім недавно надійшла просьба від отакого собі капітана-справника, не пригадаю, якого там міста, в которій він висловлює виразно, що вже гинуть державні постанови і що святе ім'я його виголошують зовсім марно. А на доказ додав до просьби величезний том якогось романтичного твору, де на кожній десятій сторінці витикається капітан-справник, і як де, то й зовсім у п'яній подобі. Так от, щоб не трапилось якої прикрості, краще департамент, що про нього наша мова, назовемо одним департаментом. Так от, в одному департаменті та служив собі один чиновник, чиновник не сказати, щоб дуже видатний, низенький на зріст, трохи подзьобаний, трохи рудуватий, трохи навіть з вигляду присліпуватий, з невеличкою лисиною на лобі, зі зморшками по обидва боки щік і з кольором обличчя, як то кажуть, гемороїдальним. Що ж робити, завинив тут петербурзький клімат. Коли ж говорити про чин (бо в нас найперше треба зголосити чин), то він був тим, якого звуть довічним титулярним радником і з якого, відома річ, нажартувалися та накепкувалися без міри усякі письменники, що мають похваль-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ний звичай налягати на тих, хто не вкусить. На прізвище чиновник був Башмачкин. Уже з самого найменування бачимо, що воно колись-то пішло від башмака чи то пак черевика; та коли саме, якого часу ще й яким способом склалося воно від башмака, нічого того не знати. Батько і дід, і навіть шуряк, та й геть усі Башмачкини ходили в чоботях, тільки тричі на рік підбиваючи нові підшви. Звати його було: Акакій Акакієвич. Можливо, читачеві здається воно трохи чудне та вишукане, але мушу запевнити, що його зовсім не шукали, а що самі собою склалися такі обставини, що ніяк не можна було дати іншого наймення, і от як саме воно сталося. Народився Акакій Акакієвич проти ночі, здається, коли не підводить мене пам'ять, під 23 березня. Небіжка-матінка, чиновниця і дуже добра жінка, налагодилась, як і годиться, охрестити дитину. Матінка ще лежала на ліжку навпроти дверей, а праворуч стояв кум, пречудесна людина, Іван Іванович Брошкин, що служив за столоначальника в сенаті, ще й кума, дружина квартального офіцера, жінка неабияких чеснот, Орина Семенівна Білобрюшкова. Породіллі дали до вибору яке з трьох імен захоче вибрати: Моккія, Соссія чи назвати дитину на честь мученика Хоздазата. «Ні, – подумала собі покійниця, – такі все імена якісь». Щоб догодити їй, розгорнули календаря в іншому місці; знову вийшли троє імен: Трифілій, Дула і Варахасій. «Ну, не кара Божа, – проказала стара, – що воно за імена такі, далєбі, й не чула таких. Нехай би ще Варадат чи Варух, а то Трифілій та Варахасій». Іще перегорнула сторінку – вийшли: Павсикакій та Вахтисій. «Ну, я вже бачу, – сказала стара, – що така, мабуть, його доля. А коли вже так, нехай краще зватиметься, як і його батько. Батько був Акакій, то нехай і син буде Акакій». З того й пішов Акакій Акакієвич. Дитину охрестили; і тут-таки вона заплакала і так скривилася, наче передчувала, що бути їй титулярним радником. Як бачимо, отак воно все й сталося. Ми розповіли все для того, щоб читач міг сам побачити, що трапилося все з цілковитої неминучості і не змога була іншим ім'ям назвати. Коли саме і в який час потрапив він до департаменту і хто призначив його, цьо-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

го ніхто не міг пригадати. Скільки перемінилося директорів та усіляких начальників, всі його бачили на тому ж таки місці, в тім же стані, на тій же посаді, все тим самим письмацьким чиновником; аж усі певні стали потім, що він, либонь, так і на світ народився уже зовсім готовий, у відмундирі і з лисиною на голові. В департаменті не виказували йому жодної пошани. Сторожі не те, що не вставали з місця, коли він їх минав, а навіть і не зиркали на нього, мовби через приймальню пролетіла звичайна собі муха. Начальники поводитися з ним якимось так холодно-деспотично. Отакий собі помічник столоначальника простісінько тикав йому під ніс папери, не сказавши навіть: «перепишіть», чи там: «ось цікава, нічогенька справа», чи щось би таке приємне, як ото зазвичай у гречних урядах. І він забирав, подивившись тільки на папір, не зважаючи, хто йому поклав і чи мав на те право. Він забирав і одразу ж приладжувався писати його. Молоді чиновники кпили та глузували з нього скільки ставало канцелярського дотепу, оповідали тут же, при ньому, всякі вигадані про нього пригоди; про його хазяйку, сімдесятилітню бабу, казали, ніби вона б'є його, допитувались, коли ж їхнє весілля, сипали на голову йому папірці і звали це снігом. Та жодним словом не обзивався на це Акакій Акакієвич, начебто нікого й не було, перед ним; це не залишало навіть сліду на його роботі: серед усіх таких долягань не робив він ні одної помилки на письмі. Тільки як надто вже нестерпний був жарт, коли штовхали його під руку, заважаючи робити своє діло, він проказував: «Лишіть мене, чого ви мене кривдите». І щось чудне було в словах і в голосі, яким їх проказував. В ньому чулося таке щось схильне до жалощів, що один молодик, недавно призначений, дозволивши собі, за прикладом інших, пожартувати над ним, раптом спинився, мовби вражений, і відтоді все змінилося перед ним і постало в іншому світлі. Неприродна якась сила відштовхнула його від товаришів, з якими він познайомився, вбачаючи в них пристойних, світських людей. І ще довго потім, серед найвеселіших хвилин, уявлявся йому низенький чиновник з лисинкою на лобі, зі своїми проникливи-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ми словами: «лишіть мене, чого ви мене кривдите», – і в цих про-
никливих словах бриніли інші слова: «я брат твій». І закривався
рукою бідолашний молодик, і не раз здригався потім на віку сво-
їм, бачивши, скільки то в людині нелюдства, скільки то приховано
лютого грубіянства у витонченій світській освіченості і, Господи!
навіть у людині, від світу визнаної за шляхетну й чесну...

Ледве чи можна було знайти чоловіка, щоб вжився отак у свою
посаду. Мало сказати: він служив ретельно, ні, він служив з любов'ю.
Там, в тому переписуванні, йому вживався свій розмаїтий і ласка-
вий світ. Насолода відбивалась на лиці його; самі лише літери були
його улюбленцями, і коли доходив до них, то сам не свій ставав: і
присміхувався, і підморгував, і допомагав губами, так що з облич-
чя йому, здавалося, можна було прочитати кожен літеру, що виво-
дило перо його. Коли б на міру його ретельності давали нагороди,
він би, на диво собі, може б навіть потрапив у статські радники;
а то вислужив, як казали жартуни, його ж товариші, пряжку в пе-

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

тельці¹ та геморою у сидельці. А втім, не можна сказати, щоб не було до нього жодної уваги. Один директор, добрягою бувши і бажаючи нагородити його за довголітню службу, наказав дати йому щось там значніше, ніж те звичайне переписування; а саме з закінченої вже справи звелено було скласти якогось листа до другого уряду; справа полягала тільки в тому, щоб перемінити заголовний титул та десь там замінити дієслова першої особи на третю. Це завдало йому стільки роботи, що він зовсім упрів, тер собі лоба і врешті-решт сказав: «Ні, краще дайте перепишу щось». Відтоді й залишено його довіку переписувати. Поза цим переписуванням, здавалося, для нього не було нічого. Він не думав зовсім про свою одягу: віцмундир його був не зелений, а якогось рудувато-борошняного кольору. Комірчик на ньому був вузький, низенький, так що шия, хоч і не довга була, поверх цього комірчика здавалася надмірно довгою, немов у тих гіпсових кошенят, що мотають головами, і яких носять на головах цілими десятками російські чужоземці². І завше щось та прилипало до його віцмундиру: чи сінця трохи, чи якась собі ниточка; до того ж він мав особливу здатність, ходячи вулицею, нагодитися під вікно саме тоді, як із нього викидали всяке сміття, і тому раз-по-раз виношував на своїм кашкеті огризки з кавунів, динь та інший такий непотріб. Ні разу за все життя не звернув він уваги на те, що діється та що трапляється щоденно на вулиці, а на це, як знаємо, завжди подивиться його ж таки брат, молодий чиновник, який так далеко проникливістю бистрого свого погляду заходить, що запримітить навіть, у кого на тому боці тротуару відпоролася знизу панталонів штрипка³, і це завжди викликає лукаву усмішку на лиці його. Та Акакій Акакієвич, коли й дивився на щось, то вбачав у всьому свої чепурні, рівним письмом

¹ Пряжка в петельці – відзнака за вислугу років на цивільній службі.

² Носять на головах... російські чужоземці – мова про вуличних торговців, які на головах носили дерев'яні таці з товаром.

³ Штрипка – вузька тканина чи плетена смужка у вигляді петлі, пришита до нижнього краю штанини панталонів.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

списані рядки, і хіба що тоді, як не знати звідки взявшись, коняча морда клалася йому на плече і напускала ніздрями справжнього вітру на щоку, тільки тоді помічав він, що не на середині рядка пробуває, а либонь посеред вулиці. Прийшовши додому, одразу ж сідав до столу, нашвидку сьорбав свої щі і з'їдав шматок м'яса з цибулею, зовсім не помічаючи їхнього смаку, їв усе це з мухами і зі всім, що б не трапилось на ту пору. Відчувши, що шлунок йому починає повнитися, вставав з-за столу, добував каламар з чорнилом і переписував папери, принесені додому. Коли ж їх не було, списував нарочито, задля власної втіхи, копію для себе, особливо, коли папір вирізнявся не так красою стилю, як адресуванням до якоїсь нової чи то поважної персони.

Навіть у ті години, коли геть погасає сіре петербурзьке небо і увесь чиновний люд наївся й пообідав хто що мав, відповідно до його платні та власної охоти, коли все вже відпочило після департаментського скрипіння перами, біганини, своєї й чужої неминучої праці і всього того, що завдає собі з власної волі, більше навіть, як треба, невгамовна людина, коли чиновники хапаються віддати втіхам решту часу: хто жвавіший – мчить до театру; хто на вулицю, приділяючи його на розглядання деяких капелюшків; хто на вечірку, змарнувати його в компліментах якійсь гарненькій дівчині, зірці невеликого чиновницького кола; хто, і це буває найчастіше, іде просто до свого брата чиновника на четвертий чи третій поверх, у дві невеликі кімнати з передпокоем чи кухнею і деякими модними претензіями, лампою чи іншою річчю, здобутою багатьма жертвами, відмовою від обідів та гулянок; одно слово, навіть тоді, коли всі чиновники розпорوشуються по маленьких приміщеннях приятелів своїх пограти в штурмового віста, попиваючи зі шклянок чай з копійчаними сухарями, затягаючись димом з довгих цибухів, оповідаючи під час здавання карт якусь там плітку, занесену з вищого товариства, а від цього ніколи і в жодному стані не може відмовитись наш росіянин, або навіть, коли нема про що говорити, розказуючи прадавню анекдоту про коменданта, що прийшов

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Йому сповістити, ніби одрубано хвоста коневі на Фальконетовому монументі⁴, – словом, коли все прагне розважитись, Акакій Акакієвич не знав і тоді ніякої розваги.

Ніхто не міг сказати, щоб колись бачив його на будь-якому вечорі. Написавшись до смаку, клався він спати, усміхаючись загодя від думки про завтрашній день: що то Бог пошле переписувати завтра? Так спливало сумирне життя людини, що вміла на чотири сотні платні бути задоволеною зі своєї долі, і допливло б, можливо, до глибокої старості, якби не випадало усіляких злигоднів на життєвій дорозі не те що титулярним, а навіть і таємним, дійсним, надвірним і всіляким радникам, навіть і тим, що нікому не дають ради, та й самі ні від кого її не мають.

Є в Петербурзі лютий ворог усім, хто бере чотириста карбованців на рік чи щось близько того. Ворог цей не хто інший, як наш північний мороз, хоча й каже дехто, ніби він дуже здоровий. О дев'ятій годині ранку, саме о тій годині, як вулиці вкривають департаментські чиновники, починає він давати таких дошкульних та колючих щиглів по всіх, не розбираючи, носях, що бідолашні чиновники зо-

⁴ Фальконетів монумент – пам'ятник Петру Першому французького скульптора Етьєна Фальконе.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>